

CDA behoeft ondertitel 'sociaal conservatief'

PROF. MR. ALPHONS DÖLLE

PROF. MR. ALPHONS DÖLLE

De grondslag en het Program van Uitgangspunten van het CDA zijn uit hun aard vrij abstract. Niet alleen voor de buitenwacht die weinig vertrouwd is met christelijke noties, maar toch ook wel voor de "binnenwacht". Er ligt een grote ruimte tussen grondslag en uitgangspunten enerzijds en een concreet vigerend voor vier jaren vastgesteld verkiezingsprogramma anderzijds. Die situatie kan ertoe leiden dat de eerste teveel voor gering kennis wordt aangenomen: alle aandacht gaat dan uit naar het actueel politiek handelen. In de tachtiger jaren heeft dat geleid tot een teveel meegaan met de progressieve maatschappelijke hoofdstroom. Het is zeker nu het debat over normen en waarden opbloeit bepaald geen overbodige luxe om te proberen in dit verband de geloofsbrief van onze politieke traditie nader te vertalen. Dat zou bij voorkeur kunnen gebeuren door deze in "seculiere" termen te ondertitelen met 'sociaal-conservatief'. De ondertitel "sociaal-conservatief" dekt het historische handelen van het CDA en zijn voorgangers goed. Het uithangbord "conservatief" als een seculiere uitdrukking die de christen-democratische boodschap het best benadert, zal wellicht binnen en buiten de eigen kring weerstand wekken. Maar er zullen ook velen opgelucht zijn dat er eindelijk een groepering is die zich dit bij uitstek politieke motto toeëigent. Want ook veel mensen buiten onze vertrouwde kring hechten aan beproefde en vaste waarden als plichtsgevoel, burgerlijk fatsoen, solidariteit, verstandige vaderlandsliefde. Daarmee pint het CDA zich in zekere zin vast, maar dat is minder bezwaarlijk dan het verwijt te vrijblijvend te zijn. Deze ondertitel kan nooit grondslag en Program van Uitgangspunten vervangen, laat staan afschaffen. Zij moet binnenwacht en buitenwacht een politiek verstaanbaardere concretisering daarvan bieden.

De politieke voorouders van het CDA namen een antithetische houding aan ten opzichte van een aantal aspecten van de moderniteit. De confessionele politieke partijen die in het laatste kwart van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw ontstonden, voerden aanvankelijk vooral strijd tegen de ideologische *fall out* van de Franse revolutie. Later steeds meer tegen wat men zou kunnen noemen de achterkant van de Verlichting: ontwikkelingen die of de staat of het autonome individu verabsoluteerden. Verzet tegen de radicale noties van de volkssoevereiniteit¹; tegen het virulente individualisme² maar ook tegen de radicaal collectivistische totalitaire projecten,³ tegen de aanslagen op het overheidsgezag,⁴ tegen de aanranding van het recht op zelfbepaling en zelforganisatie van de kringen (zoals leefge-

meenschappen of particulier initiatief), tegen de centralisatie-ideologen, het blauwdruk-denken en het deconstructivisme, tegen de hier en daar courante eugenetische theorieën en meer in het algemeen tegen de gedachte dat de mens de maat aller dingen is en dientengevolge tegen het radicale humanisme, tegen de klassenstrijd⁵ en het racisme, tegen de economisering van de koloniale politiek⁶ en tegen de verbanning van christelijke waarden en normen uit het publieke domein.⁷ Het is deze constante cultuurkritiek die - ook al is deze deels tijdgebonden - bepaald geen smet werpt op het blazoen van de christen-democratische beweging. Vanuit de christelijke visie op mens, maatschappij en overheid is de confrontatie met aspecten van de moderniteit gezocht en gevonden. Natuurlijk heeft de christen-democratie niet slechts defensieve inspanningen geleverd. Zeker toen zij de absolute meerderheid in het parlement verwierf, stempelde ze de Nederlandse politiek en samenleving ruim zeventig jaar en beïnvloedde zelfs de Nederlandse socialisten en liberalen in hun ideologie.⁸

Ik ben hier vooral geïnteresseerd in de cultuurkritiek die onlosmakelijk was verbonden met de christelijke levensbeschouwing waarvan de hoofdelementen werden beleefd en geleerd in de reformatorische en rooms-katholieke kerken. Men stond voor een specifieke, concrete en herkenbare set 'normen en waarden', ver voordat dit begrippenpaar uit het sociologisch *vocabulaire* gemeengoed werd. De kern van de Nederlandse christelijke politiek was de overtuiging, dat het goed was om zich op basis van het christelijke geloof *in politicis* te organiseren, programma's op te stellen en te handelen.⁹ Die gedachte resoneert ook in de huidige grondslag van het CDA. Niettemin lijkt de heftigheid van de christen-democratische cultuurkritiek verwaterd te zijn.

De heftigheid van de christen-democratische cultuurkritiek lijkt verwaterd te zijn.

Vaag profiel CDA

De cultuurkritische potentie van het CDA is neergelegd in het *Program van Uitgangspunten*. Veel leden en buitenstaanders kennen daaruit vooral de vier kernbegrippen 'gerechtigheid', 'solidariteit', 'gespreide verantwoordelijkheid' en 'rentmeesterschap'. Dit zijn de belangrijkste waarden van dit anti-thetische mensbeeld. Antithetisch ten aanzien van opvattingen die de mens als autonoom individu over de Schepping laten tronen. Te vaak echter wordt volstaan met het ritueel deze vier waarden onnadenkend op te dreunen, zonder dat nog doordringt wat de cultuurkritische potentie ervan is. Dat hangt samen met de neiging die de laatste decennia binnen het CDA heeft bestaan om een vage en voor zoveel mogelijk mensen niet-confronterende identiteit aan te nemen. De cultuurkritiek wordt achter de kiezen gehouden. In de partij was lange tijd regelmatig te horen dat er niet gemoraliseerd moest worden, omdat de burger daar niet van houdt. Recent heeft het CDA zijn '*unique selling point*' echter herontdekt en zich geprofileerd als 'de partij van waarden en normen'. Over het algemeen is de kritiek dat die leuze

nogal vaag blijft. Daar zit wel wat in indien de leuze verwordt tot een mantra die in grote eenparigheid alom wordt aangeheven. Iedere partij is immers een partij van waarden en normen: ook fascistische, marxistische, liberale, sociaal-democratische, conservatieve, nationalistische, progressieve partijen beroepen zich daarop. De vraag waar het om draait is natuurlijk: welke waarden en normen? En op dat punt blijft het CDA vaak te vaag. Er wordt dan opnieuw een beroep gedaan op vrij algemeen gedeelde waarden. Tekenend hiervoor was het resultaat van de discussie op het 14e Congres van de Europese Volkspartij in Berlijn.¹⁰ Daar werd een “*European union of values*” beleden met als kernwaarden: “*freedom and responsibility, dignity of the human person, solidarity, subsidiarity, justice, the rule of law and democracy*”. De EVP wil nieuwe wegen inslaan maar “*in keeping with the tradition of Europe's classic, humanistic and christian roots*”. Hier valt inderdaad niemand zich een buil aan. Gelukkig zijn deze waarden (vanuit verschillende achtergronden) aan het begin van de 21e eeuw algemeen aanvaard, althans niet bestreden. De keerzijde daarvan is echter dat deze idealen niet discrimineren tussen de grote stromingen in Europa. Zij articuleren geenszins de cultuurkritiek die zo kenmerkend was en nog wel is voor de Nederlandse christen-democratie en zijn erflaters. Natuurlijk staat de EVP voor het probleem 39 partijen van geheel verschillende geschiedenis, inspiratie en achtergrond op één grondslag te verzamelen. Dan moet je deze wel zo algemeen mogelijk interpreteren, opdat alle kostgangers in dat ene huis blijven. Het CDA kan zich hierop echter bepaald niet profileren.

Een ander voorbeeld van de neiging te grijpen naar nogal vage algemene waarden is de belangstelling voor de Grondwet als ijkpunt. In het vorige nummer van dit tijdschrift is beschreven hoe multiculturaliteit een uitdaging is voor het CDA om specifieker te worden over de ‘waarden en normen’ die men voorstaat (en afwijst). Het is interessant dat in dat opzicht grondwetspatriottisme een aantrekkelijk alternatief lijkt te zijn. Op een vorm hiervan lijkt een beroep te worden gedaan in het rapport *Investeren in integratie* van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. Is dit constitutionele dak boven een pluriforme samenleving een goede invulling van de ‘waarden en normen’ waar het CDA voor dient te staan? Ik denk dat men er hierbij wat gemakkelijk aan voorbijziet dat die Grondwet in onze geschiedenis een andere functie vervult dan bijvoorbeeld die van de Verenigde Staten. Onze politieke voorouders benadrukten terecht dat Nederland veeleer uit zijn geschiedenis moet worden begrepen dan uit zijn Grondwet. Deze laatste is bij ons geen stichtingsakte van de staat en verschijnt pas vrij laat in de geschiedenis. Bovendien bevat deze een reeks centrale waarden niet en is het evenmin ons hoogste juridische document (*Statuut van het Koninkrijk, internationale rechtsorde*). Onze Grondwet bevat verder geen *preamble* of een eenduidige visie op zaken als bron en doel van het overheidsgezag, scheiding van kerk en staat. In de Grondwet is dus niet echt een hoofdaltaar voor de *civic religion* opgetrokken.¹¹ Het grondwetspatriottisme kan dus evenmin een geschikte concretisering opleveren van de ‘waarden’ waar het CDA voor staat.

De noodzaak van cultuurkritiek

De neiging om naar algemene en breed gedeelde waarden te verwijzen, geeft al aan dat het cultuurkritisch bewustzijn binnen het CDA bepaald nog niet overhoudt. Een reden daarvoor zou kunnen zijn dat er vanuit de christen-democratische traditie bezien niet zoveel op te merken valt aan de huidige cultuur. Die stelling valt eenvoudig te bestrijden. Want ook in de tweede helft van de twintigste eeuw die zeker in veel opzichten, álthans in West-Europa en in Nederland, welvaart en vrede bracht en een groeiende nadruk op menselijke waardigheid, staat een doos van Pandora op tafel: hedonisering, economisering, pervertering van het autonomiebegrip, overgave aan de technologie, publiek cynisme, de niets ontziende triomf van de instrumentele rede, de doorzettende marginalisering van de godsdienst, de instrumentalistische visie op de overheid ("B.V. Nederland") of de intolerantie, soms van de grootste gemiddelde mega-middenklasse-cultuur voor ver uit het midden liggende levensbeschouwingen,¹² om er slechts enkele te noemen. En je hoeft geen doorgewinterde somberaar te zijn om een aantal verontrustende tekenen aan de muur te zien: de massieve eenzaamheid (niet alleen in verpleeghuizen), een roescultuur, medicalisering van sociale problemen (gebruik van anti-depressiva), omvangrijke *drop out*-verschijnselen of toenemende agressie. Natuurlijk was vroeger niet alles beter. Verre van dat. Maar sommige zaken waren dat simpelweg wel.

In de moderne Westerse cultuur lijkt een mens- en dus ook maatschappijbeeld veld te winnen waarin het gedachtegoed dat onze politieke voorouders bestreden, tot het uiterste wordt doorgetrokken. De autonome mens verhoudt zich als soeverein individu ten diepste instrumenteel tot zijn omgeving. Hij vormt de spil van de schepping, de samenleving en de verbanden daaruit en de overheid. Deze bieden kansen en mogelijkheden voor zelfontwerp en zelfverwerkelijking, maar verplichten hem of haar niet, anders dan uit vrije keuze. Dat laatste leidt tot de door Amitai Etzioni, Charles Taylor en veel andere denkers en schrijvers genoemde fragmentarisatie van de samenleving, waarin mensen tenslotte zichzelf als atomen zien. Die kritiek op de procedurele ethiek die verwant is aan Kant, Habermas en Rawls, hamert op de mankementen in het moraal-theoretische programma van de Verlichting. In de post-moderne samenleving is een algemeen verbindende grondslag voor de moraal hoogst problematisch en de *Entwertung aller Werten* bevordert hedonisme, utilitarisme en consumentisme.¹³

Dit hyper-individualistische mensbeeld is nog lang niet overal overheersend, maar het rukt op en zal dus ook verder doorwerken in het politieke *discours*, zowel in de zogenaamde immateriële dossiers als ook daar buiten. Er is dus genoeg reden en stof voor een cultuurkritisch offensief van het CDA. Het lijkt er echter nog niet echt van te komen. Waarom eigenlijk niet?

De neiging om naar algemene en breed gedeelde waarden te verwijzen, geeft aan dat het cultuurkritisch bewustzijn binnen het CDA bepaald niet overhoudt.

De verlegenheid voorbij

Het zou wel eens zo kunnen zijn dat de moeite die het CDA gehad heeft om kritiek te leveren op de huidige cultuur samenhangt met een in de afgelopen decennia gegroeide gewoonte om veranderingen als onvermijdelijk te zien en automatisch te bestempelen als verbeteringen. Wie fietst er nu graag tegen de volle wind in onder de meewarige blikken van tijdgenoten? Donquichotterie dreigt. Wie wil de vooruitgang nu tarten? Niet voor niets werd er in de afgelopen decennia voortdurend vernieuwd, gereorganiseerd en heringedeeld. Een verandering was per definitie een verbetering. Het CDA heeft zich in sterke mate aan die dominante maatschappelijke stroming aangepast. En daarbij hebben ongetwijfeld ook electorale redenen een rol gespeeld. De gevolgen? Laten we onder ogen zien dat Nederland dankzij kabinetten met het CDA, nog vòòr het paarse kabinet - internationaal gezien - een vrij radicale euthanasie- en abortuspraktijk had en een uiterst tolerant drugsklimaat. En dat zijn dan nog slechts de beleidsterreinen waarop het standpunt van het CDA meestal als 'conservatief' wordt bestempeld! De voorgangers van het CDA waren veel conservatiever, omdat zij 'unverfroren' vanuit vaste en concrete waarden en normen, maar ook vanuit duidelijk aan te wijzen belangen cultuurkritiek leverden op de samenleving. Kortom: zij waren conservatief. In dit tijdschrift is er al eerder op gewezen de term "conservatief" tot voor kort een hete aardappel was binnen en buiten het CDA. Dat heeft sterk te maken, zo lijkt het, met de Nederlandse gewoonte het adjectief conservatief vrijwel steeds te gebruiken bij wijze van typering van een psychische dispositie. Conservatief staat dan voor stilstand, onvermogen tot aanpassing en onvermogen om uitdagingen te beantwoorden, maar ook voor een pejoratief opgevatte burgerlijkheid. Men zegt het niet gauw, maar de term conservatief wordt met een zekere achterlijkheid verbonden. De Brits-Amerikaanse cultuur kent die associatie niet of nauwelijks. "Conservatief" is daar minder een karakterologische typering, maar veel meer een oriëntatie op oude, vaste waarden en gevestigde instellingen (vooral in Engeland). Het zal overigens, gelet op de niet aflatende invloed van de dominante Engels-Amerikaanse cultuur op allerlei domeinen van het maatschappelijk leven niet onwaarschijnlijk zijn, de tekenen zijn er reeds, dat binnen en buiten het CDA het woord conservatief een meer positieve lading zal krijgen. Binnen het CDA lijkt het tij te keren, getuige het vorige jaar verschenen conservatisme-nummer van dit tijdschrift met pro-conservatieve bijdragen van Dries van Agt, Andreas Kinneging en Hans Hillen (CDV 5/2002). Ook in de brede maatschappelijke discussie treden conservatieven zonder schroom naar buiten. Ik wijs bijvoorbeeld op het recent verschenen boek *Lof van het Conservatisme* van Bart Jan Spruyt (zie de boekenrubriek in dit nummer voor een bespreking).

De C van christelijk èn conservatief

Als de voorgangers van het CDA als conservatieven werden ervaren, betekent dat

in ieder geval dat conservatisme en christendom elkaar bepaald niet uitsluiten. Het CDA is het voorbeeld van een partij – daarvan zijn er niet zo veel in de wereld – die zijn fundamentele inspiratie buiten de mens zoekt. De grondslag verwijst expliciet naar een christelijk referentiekader. Zij aanvaardt (art. 1) het Bijbels getuigenis van Gods beloften, daden en geboden als van beslissende betekenis voor mens, maatschappij en de overheid. Ze wil zoeken naar de betekenis van het Evangelie voor het politiek handelen en wil zijn politieke overtuiging toetsen aan de Bijbel en in antwoord daarop formuleren (art. 2). Aan het spreken van de Christelijke kerken wordt een bijzondere betekenis gehecht (art. 3) en de plicht tot solidariteit wordt op metafysische grondslag gevestigd (art. 10). Dat geldt ook voor de overheid die als Dienaresse Gods wordt aangeduid (art. 6).

Het is dan ook zonneklaar dat wie het CDA in verband brengt met het normen- en waardendebat, en dat doen de meeste mensen, naar “die C” kijkt. Het CDA en met name ook zijn politieke erflaters die zich gedurende deze en de vorige twee eeuwen nu al in de Nederlandse politiek manifesteren, waren ook niet zo verlegen met die “aantakking” op het Christendom. De vraag is met name in het buitenland (Italië, België bijvoorbeeld) veelvuldig opgeworpen of deze expliciete verwijzing naar de C nog wel past in de huidige tijd. Immers, Europa seculariseert al enige tijd en veel mensen van allochtone, maar ook zeer velen van autochtone herkomst hebben nog slechts een flauw idee van de *portée* en het referentiekader van het Christendom. De bange vraag is dan: missen we de electorale boot niet? Met name in de oppositieperiode heeft die vraag in dit tijdschrift geleid tot interessante aanzetten voor een grondslagendiscussie (die in de partij nooit expliciet gevoerd is overigens). Een nog steeds interessant dossier met grondige analyses en suggesties is het zomernummer van CDV uit 1998 getiteld *Durven Kiezen. Het CDA na 6 mei 1998*. Logisch gezien zijn de opties die het CDA kan kiezen: het loslaten van de grondslag, het verbreden ervan of het onverkort handhaven. Drie van de vier scenario’s die Jan Willem Wits schetste voor het CDA in *Durven kiezen* in zijn nog steeds waardevolle artikel ‘Een strategische verkenning’,¹⁴ zouden met zich meebrengen dat de C zou moeten worden losgelaten. En in latere nummers ontstond zich een discussie over het idee de grondslag te verbreden met andere inspiratiebronnen, zoals de Koran of Hindoeschriften (Religieus Democratisch Appèl)¹⁵. Ik ben van opvatting dat het lichten van het anker, zoals dat in onze grondslag is vervat een slechte zaak is. Deze grondslag bevat de noemer onder bijna tweehonderd jaar politiek handelen van onze “politieke familie”. De C bevat ook een baken, zeker, vaak ook teken van tegenspraak, voor die mensen die christelijk geloof relevant vinden voor politiek handelen. Het verplicht politici die worden aangesproken op hun gedrag door mensen die zich in hun kritiek op christelijke noties en waarden beroepen, tot rekenschap. De C vormt een oriëntatiepunt in situaties die niet voorzien zijn in politieke programma’s en die situaties zijn er vele. Het is het fundament onder het fundament als het ware. Maar bovenal is het zo dat die C niet zo vrijblijvend in de politiek is als politieke tegenstanders vaak

Als de voorgangers van het CDA als conservatieven werden ervaren, betekent dat in ieder geval dat conservatisme en christendom elkaar bepaald niet uitsluiten.

willen doen geloven (“Je kunt er alle kanten mee uit”). Het Christendom verwerpt de notie van de mens op de troon van de schepping, stelt buiten elke twijfel dat de mens als beeldrager Gods een onvervangbare en unieke waarde bezit, stelt mensen (en overheden) verantwoordelijk voor elkaar, verwerpt instrumentalistisch-materialistische en gedetermineerde mens- en maatschappijvisies en noemt de naastenliefde als centrale norm, om maar enkele voorbeelden te noemen. Toch is dat alles niet altijd voldoende gebleken om de cultuurkritische potentie waar te maken. Dat kan het gevolg zijn van de abstractheid van grondslag en *Program van Uitgangspunten*. Dat geldt voor de buitenwacht die weinig vertrouwd is met christelijke noties, maar toch ook wel voor de binnenwacht. Er ligt een grote ruimte tussen grondslag en uitgangspunten enerzijds en een concreet vigerend voor vier jaren vastgesteld verkiezingsprogramma anderzijds. Die situatie kan ertoe leiden dat deze eerste teveel voor kennisgeving wordt aangenomen en bijgezet in de pronkkamer van het partijhuis: alle aandacht gaat dan uit naar het actueel politiek handelen, al dan niet bijgelicht vanuit voortreffelijke rapporten van het Wetenschappelijk Instituut. Het is zeker nu het debat over normen en waarden zo uitbundig opbloeit bepaald geen overbodige luxe om te proberen in dit verband de geloofsbrief¹⁶ van onze politieke traditie nader te vertalen. Dat zou bij voorkeur kunnen gebeuren door deze in “seculiere” termen te ondertitelen voor het huidige Nederland. Ik heb dan een voorkeur voor de ondertitel ‘sociaal-conservatief’. Daarmee pinnen we ons in zekere zin vast, maar dat is minder bezwaarlijk dan het verwijt te vrijblijvend te zijn. Voor alle duidelijkheid: deze ondertitel kan nooit grondslag en *Program van Uitgangspunten* vervangen, laat staan afschaffen, maar moet een meer politieke, voor buiten- en binnenwacht verstaanbaardere concretisering bieden.

Conservatieve CDA standpunten

Het CDA-gedachtengoed is wel degelijk, zeker historisch gezien, voor een belangrijk deel, in de ogen van de buitenwereld goed getypeerd met de “seculiere term” *conservatief*. Veel CDA-ers lijken erg verlegen met die aanduiding, maar dat is verkeerde gêne, wanneer onder conservatisme wordt begrepen een bepaalde waardenoriëntatie. Het betreft dan zaken die vanzelfsprekend worden geacht te behoren tot ons gedachtegoed en voor een groot deel vervat liggen in het *Program van Uitgangspunten*. Ik werk een aantal typisch conservatieve principiële standpunten wat nader uit, ter illustratie. Het gaat om standpunten ten aanzien van de overheid, patriotisme en de ‘civil society’.

Overheid

De christen-democratie heeft de notie dat de overheid Dienaresse Gods is die een onherleidbare grondslag en roeping bezit ten opzichte van de samenleving die zij moet dienen, door de tijden heen hoog gehouden.¹⁷ In deze tijd is meer dan ooit

van belang die uniciteit van de overheid te benadrukken. Tegen de postmoderne relativisering van de overheid als “*just another actor*”; tegen de instrumentalistische visie waarin de overheid wordt gezien als een aggregaattoestand; tegen opvattingen die de overheid zien als dienaar-*butler-provider* van de individuele burger. Conservatief dus. Voor de opvatting zoals die rechtstreeks voortvloeit uit onze grondslag dat de overheid een op waarden georiënteerde arbiter is die tussen conflicterende krachten en machten gehouden is het goede te zoeken en het algemene belang te dienen. De idee dat dit laatste geen zinledige categorie is, moet verdeeld worden tegen de courante sociologische en politicologische visies die overheden primair of uitsluitend zien als machtsconstructies zonder normatieve finaliteit. Dat betekent overigens niet dat de overheid moet worden gezien als een soort superpersoon. Langs de overheid kan ook niet – dat zou een antropomorfisme zijn met kwalijke gevolgen – precies dezelfde ethische, morele en religieuze maatlat worden gelegd als die welke mensen langs zichzelf of anderen leggen. Wat betekent deze basishouding voor meer concrete beleidsterreinen en vraagstukken? Hier kan gedacht worden aan een consequent en beheerst opkomen voor de overheid als instituut dat een cruciale voorwaarde vormt voor een vrije en beschaafde samenleving. Dat betekent dat de overheid en haar ambtsdragers in beginsel aanspraak kunnen maken op respect: die laatsten niet vanwege wat ze zijn, maar vanwege wat ze vertegenwoordigen. Hierbij hoort een ongemeen harde integriteitscode, want dat is de andere zijde van de *medaille*. Het betekent naar mijn opvatting ook in de huidige tijd het principiële opkomen voor de vertegenwoordigende democratie. Dat houdt in dat die vormen van staatsrechtelijke vernieuwing die daarop inbreuk willen maken, moeten worden bestreden, dan wel zeer kritisch benaderd. In de Nederlandse verhoudingen dus een conservatief standpunt. In de vertegenwoordigende democratie is het wezenskenmerk van overheden van alle tijden, dat zij belangen afwegen, gefuseerd met de eis dat de bevolking daarbij via door haar aangewezenen fundamenteel is betrokken. Vooral die vormen van staatsrechtelijke vernieuwing die deze overheidstaak materieel brengen naar anonieme referenda-electoraten uit de politiek assertieve brede middenklasse moeten scherp worden bestreden. De overheid ontwijkt zo zijn wezenlijke functie om belangen tegen elkaar af te wegen.

Een ander gevolg van deze beproefde christen-democratische visie op de overheid moet liggen in de benadrukking van de zwaardfunctie van de overheid. Niet te bang zijn om als “*law and order*”-types te worden weggezet, maar ook niet te veel bereidheid tonen alle vormen van *Bürgerschreck* in nieuwe regelgeving te laten uitmonden. Dit betekent een sterk accent op de handhaving van de openbare orde, een kritische houding ten aanzien van die vormen van gedogen die deze taak relativeren, en een bereidheid soms actuele publieke opinies te weerstaan. Kort samengevat staat het CDA historisch voor de heteronomie van de overheid in een democratische rechtsstaat.

In de bestuurlijke organisatie dient het decentralisatiebeginsel, dat voortvloeit uit

Vormen van staatsrechtelijke vernieuwing die inbreuk willen maken op de vertegenwoordigende democratie moeten worden bestreden.

de CDA-traditie en uit het *Program van Uitgangspunten* te worden geconfronteerd met het gelijkheidsbeginsel. Wie bevoegdheden wil verleggen dichterbij mensen accepteert dat deze bevoegdheden verschillend kunnen worden uitgeoefend afhankelijk van de politieke keuzes in afzonderlijke gemeenten. Dat betekent dat mensen ongelijk worden behandeld afhankelijk van de plaats waar ze wonen. In de retoriek rond decentralisatie wordt dit aspect feitelijk vaak niet verdisconteerd. Het is echter een misverstand dat beide beginselen optimaal verenigbaar zijn. De christen-democratie zou dat eerste dus sterker moeten benadrukken en de relativering van het tweede op de koop moeten nemen. Conservatief dus in de ogen van radicale aanhangers van het gelijkheidsdenken.

Tenslotte is er het verschijnsel van de verplaatsing van de politiek. Steeds meer worden beslissingen verlegd: naar nationale, maar vooral naar internationale rechters, naar bovennationale gremia met name in Europa, naar *Quango's* of zelfstandige bestuursorganen of de markt. Materieel worden daarnaast steeds meer belangrijke besluiten gehypothekeerd door *consultancy*- en adviesbureaus. Hier zou de christen-democratie in ieder geval bezorgder kunnen zijn over het feit dat *de facto* steeds meer besluiten feitelijk onbeïnvloedbaar worden voor de Nederlandse volksvertegenwoordiging. Het is soms verbijsterend te zien hoe gemakkelijk – in ieder geval in tijden van welvaart – wordt aanvaard dat bevoegdheden steeds meer zo worden uitgeoefend dat politiek en parlement buitenspel staan. Ook hier zou enig constitutioneel conservatisme bepaald geen overbodige luxe zijn.

De natie

Overheid en natie zijn, zoals de uitdrukking natie-staat aangeeft, nauw met elkaar verbonden. Na de explosies van de Amerikaanse, maar vooral Franse revolutie is het natie-concept fundamenteel en doel van de staat en vindt deze niet langer zijn legitimatie voor velen in God, de Heilige Schrift, de dynastie, een kaste of groep. Dit verklaart overigens meteen de grote reserve die dit revolutionaire natiebegrip bij onze politieke voorouders oproep. Zeker toen in ons land in de 19e eeuw de liberalen het natiebegrip antithetisch gebruikten tegen de claims op zelfbepaling (bijvoorbeeld in de schoolstrijd) vanuit het christelijke of rechtse (zoals toen de term *luitde*) kamp. Christen-democraten hebben van de andere kant vaak blijk gegeven van hun gehechtheid aan de natie, ons vorstenhuis, de Nederlandse geschiedenis en cultuur en de Nederlandse staat. En dat doen we nog, als ik het goed zie, en let op de rode draad in allerlei stellingnames in historische en recente debatten. Daarbij ging het altijd om een natiebegrip dat vooral historisch-organisch was. Niet om een etnisch natiebegrip, noch om een imperialistisch natiebegrip dat de soevereiniteit in eigen kring of de subsidiariteit zou bedreigen. Het is veeleer de notie van historische lotsverbondenheid die daarbij een rol speelde. Het Nederlandse volk dat steeds van samenstelling wijzigde en van kleur verschoot, wordt verbonden door de territoriale band (samenwonen in dit puntje van Noord-West-Europa)

een gezamenlijke taal, een dominante oriëntatie op het joods-christelijk-humanistische erfgoed, het Oranjestad, op gedeelde instellingen, een gezamenlijke geschiedenis met hoogte- en dieptepunten en dientengevolge een collectief geheugen en bewustzijn, alsmede een eigen cultuur in ruime zin (van poldermodel tot collegiaal bestuur, van Sinterklaas en Koninginnedag tot het Oranje-elftal, van cabaret tot de “gezelligheidscultuur” van de Elfstedentocht tot *Pasar Malam*). Wij vormen een gevestigde oude natie-staat en kennen geen uitbundige *civic religion*, zoals met name immigratielanden, zoals de Verenigde Staten, die kennen en nodig hebben. Dat neemt echter niet weg dat het natiebegrif en het begrip vaderland – een gruwel voor de hyperindividualistische postmodernist – onontbeerlijke voorwaarden lijken voor een solide nationale overheid. Het is ook dit natiebegrif dat impliciet ten grondslag ligt aan de rechtvaardiging van herverdeling van inkomens via fiscus en premies. Het is dit begrip dat de verschillende klassen en streken, steden en dorpen, oudere en jongere autochtonen en allochtonen aan elkaar bindt. De Europese solidariteit tussen straks een half miljard Europeanen zal nog in geen lengte van jaren die intensiteit kunnen benaderen. Het opgeven van het natiebegrif of het laten verslappen daarvan komt al te gauw neer op een vrijblijvend ontgaan van verantwoordelijkheid voor elkaar. Het stuit de orthodoxe belijder van een radicaal individualisme tegen de borst, maar het blijft een kernelement in de christen-democratische en conservatieve traditie. Het feit dat je territoriaal en historisch verbonden bent – dus niet uit eigen keuze – met een samenleving, scheidt aanspraken, maar ook verplichtingen ten aanzien van die samenleving. Een staat die puur wordt gezien als een verzekeringsmaatschappij, die allerlei arrangementen verzorgt, zal een bloedeloos construct blijken, wanneer het natiebeseft er uit is weggevallen. Mensen dienen niet te worden benaderd als toeschouwers of als onderdanen, maar als burgers: mensen die rechten bezitten ten opzichte van de overheid, maar ook verplichtingen. In geschiedenis-, staatsinrichting en inburgeringscursussen moet die overheid in haar historische en tegenwoordige vorm worden geïntroduceerd in het bewustzijn van opgroeiende en nieuwe burgers. Tenslotte is een korte en intelligent vormgegeven maatschappelijke dienstplicht daarom wenselijk.

Christen-democratie was altijd in die zin nationaal en moet dat dus in die zin ook blijven, ondanks en juist vanwege toenemende Europese integratie en culturele pluriformiteit. Dat verplicht tot zorg voor de Nederlandse taal, voorzichtigheid met het uitvegen van historische instellingen, van wat is gegroeid in onze geschiedenis, tot behoud van de vaderlandse geschiedenis in de *curricula*, tot het benadrukken van het nationale belang een zekere infrastructuur in de publieke sector te houden en tot verantwoordelijkheid voor elkaar waar het gaat om mensen die buiten hun schuld in financiële of andere problemen zijn geraakt.

Dat betekent ook dat immigratie niet gezien kan worden als een fenomeen dat slechts gevalideerd moet worden op grond van economische factoren. Massale immigratie heeft ook sociale effecten, die de overheid niet af kan doen met een be-

Christen-democraten hebben vaak blijf gegeven van hun gehechtheid aan de natie, ons vorstenhuis, de Nederlandse geschiedenis en cultuur en de Nederlandse staat.

roep op personalistische ethiek. Nederland is bovendien geen normvrije ruimte, waarin *anything goes*, zolang enkele in juridische teksten verwoorde regels worden gehandhaafd. Er mogen meer eisen worden gesteld aan hen die niet aan vervolging blootstaan en vrijwillig immigreren (niet aan politieke vluchtelingen dus). Natuurlijk mag daarbij niet aan grondrechten worden gekomen, maar wel zeker mogen eisen worden gesteld aan immigranten op het gebied van kennis en kan naturalisatie worden geconditioneerd door eisen te stellen aan gedrag.

Maatschappelijke verbanden

Christen-democratie is gekend door zijn nadruk op de intrinsieke waarde van maatschappelijke verbanden. Vroeger gebeurde dit in felle antithese met het Frans-revolutionaire gedachtegoed dat de (publiekrechtelijke) relevantie van deze verbanden negeerde en slechts de *Volonté Général* en de burger erkende als publiekrechtelijk relevante actoren. De theorieën van de soevereiniteit in eigen kring en de subsidiariteit waren theologisch gefundeerd. In meer seculiere terminologie kunnen deze inzichten eveneens worden verdedigd. Zij heten dan al gauw conservatief. Het gaat om de intrinsieke waarde, niet alleen van geschiedenis en traditie, maar meer nog van de verbanden en de gemeenschappen waarin mensen als sociale wezens leven: gezinnen, kerken, scholen, bedrijven, het “particulier en maatschappelijk initiatief”. Deze decoderen de onvoorstelbare hoeveelheid informatie en gedragsalternatieven tot op zekere hoogte. Zij geven zin. Het is een valse en verwerpelijke illusie te denken dat de mens autonoom en absoluut vrij is en zonder deze kaders kan leven. Die opvatting moge enige waarde bezitten in de reclameretoriek (“*The sky is the limit*”, “*Just do it*”, “*You can do it all*”), maar het blijft een waanvoorstelling. In de vergruisde en gefragmentariseerde wereld van de postmodernist kan de mens, zeker de kwetsbare mens, niet alleen op tegen het autonome geweld van oppermachtige en abstracte structuren die zeker ook in de marktsector ontstaan.

Dit wezenskenmerk van de christen-democratie getuigt overigens wel van een groot geloof in mensen en de wijze waarop zij verantwoordelijkheid voor elkaar en voor zichzelf willen dragen in al deze tussenverbanden, kringen, gemeenschappen. Christen-democraten blijven dan ook conservatief wanneer zij de overheid blijven oproepen de kerngebieden van deze domeinen te mijden. Het recht op zelfbepaling en zelforganisatie is hier geen kwestie van opportuniteit, maar is principieel.¹⁸ Voorheen werd dit gezichtspunt vooral ook in theologische categorieën verdedigd, in deze tijd lijkt een voorkeur te bestaan hier het grondrechtencabulaire te hanteren.

Andere “conservatieve” punten

En er zijn nog meer zaken, die in een geseculariseerd woordgebruik conservatief kunnen worden genoemd, nu zij een oriëntatie op oude waarden en soms instel-

Het recht op zelfbepaling en zelforganisatie is hier geen kwestie van opportuniteit, maar is principieel.

lingen reflecteren.

Hierbij kan gedacht worden aan de relativering van de bijkans oppermachtige instrumentele rede. Deze dominante doctrine beschouwt efficiëntie als allesbepalend en de kosten/baten-analyse als de *alpha* en *omega* van goed bestuur. De aandacht voor de eigen aard van de materie (bijvoorbeeld onderwijs, lokaal bestuur, volksgezondheid, welzijn) is daarbij secundair of verdwenen. Bureaucratisering, kwantificering van “*targets*” en een eenzijdige *managementcultuur* met een rigide “gelijkheidscultus” zijn het gevolg (koekjesfabriek of universiteit, het is één pot nat). Aan deze cultuur die helaas soms impliciet onderdeel uitmaakt van het zogenaamd waardenvrije bureaucratisch ethos moet vanuit (christen-democratische) politiek veel meer weerwerk worden geboden. Dat zou kunnen betekenen een tegendraads blijven hameren op het belang van kleine scholen, de waarde van een nabij gemeentebestuur, het voordeel van *curricula* die ook recht doen aan zogehe- ten “zachtere” vakken (filosofie, geschiedenis, kunst enz.), de verdediging van de “onlogische” zondagsrust en meer in het algemeen het bevorderen van maatschappelijke rustpunten, strijd voeren tegen de verdringing in het welzijnsterrein van het “amateuristische” veld door de managers, het opkomen voor niet-gecommercialiseerde zones binnen de media-infrastructuur. Benadrukken dat continuïteit, traditie en ervaring, beroepstrots en *esprit de corps* waarden zijn die bij reorganisatie en herstructurering veel hoger moeten worden gewaardeerd.

Naast dit punt zijn er nog vele te noemen zoals natuurlijk de volledige erkenning van de waarde van godsdienst en levensbeschouwingen. Deze moeten niet door de politiek in het kader van de scheiding van kerk en staat worden genegeerd, maar ook worden uitgenodigd om te adviseren en te praten over maatschappelijke problemen. De radicaal-liberale opvatting over de scheiding van kerk en staat, die in Nederland historisch geen voet aan de grond kreeg, moet ook nu worden bestreden. Scheiding van kerk en staat moet vanuit erkenning van elkaars roeping. Een variant die leidt tot domesticering van de kerk en het terugbrengen van haar juridische status tot een vereniging past niet in ons land en in onze geschiedenis. Religie is ten diepste een positieve kracht, die van groot belang is voor een samenleving. Ook hier past een houding die in deze context conservatief mag heten. Verder kan worden genoemd het vasthouden aan de gedachte dat ook in de publieke ruimte minimale normen gelden van fatsoen en beschaving. Dat is meer dan het vermijden van de overtreding van straffen.

Uit al deze voorbeelden blijkt naar mijn opvatting dat grote delen van het CDA-gedachtegoed voor de buitenwereld herkenbaar zijn als conservatief. We moeten dus ook niet te benauwd zijn het zelf ook zo te noemen.

Kortom: CDA behoeft ondertitel ‘sociaal-conservatief’

Het uithangbord “conservatief” als een seculiere uitdrukking die de christen-democratische boodschap het best benadert, zal wellicht binnen en buiten de eigen

De ondertitel “sociaal-conservatief” dekt het historische handelen van het CDA en zijn voorgangers goed.

kring weerstand wekken. Maar er zullen ook velen opgelucht zijn, dat er eindelijk een groepering is die zich dit bij uitstek politieke motto toeëigent. Want ook veel mensen buiten onze vertrouwde kring hechten aan beproefde en vaste waarden als plichtsgevoel, burgerlijk fatsoen, solidariteit, verstandige vaderlandsliefde. De weerstand tegen hedonisering en volledige commercialisering van de openbare ruimte en de publieke sfeer, tegen onverschilligheid verkocht als tolerantie, tegen gebrek aan respect voor mensen en goederen is wijdverbreid, om maar enkele zaken te noemen.

De ondertitel “sociaal-conservatief” dekt ook goed het historische handelen van het CDA en zijn voorgangers. Het zal dus niet als een reclamekreet of als een valse leus worden ervaren. Natuurlijk is de uitdrukking sociaal-conservatief zeker in de sfeer van sommige immateriële dossiers geen 100% bevredigende vertaling van de christen-democratische invalshoek, maar het lijkt in ieder geval een zeer acceptabele vertaling “naar de wereld”. Het zou de moeite waard zijn deze ondertitel gedurende een aantal jaren consequent te voeren en te verdedigen. De discussie over grondslag en organisatie hoeft dan ook nog niet te worden gevoerd. Wanneer de nu gelukkig onderbroken structurele neergang van de christen-democratie zou doorzetten zal de finale keuze welke van de drie richtingen (loslaten grondslag, verbreden grondslag of onverkort handhaven daarvan) in te slaan niet langer kunnen worden vermeden.

Prof.mr. A.H.M. Dölle is lid van de CDA-fractie in de Eerste Kamer. Hij heeft dit artikel op persoonlijke titel geschreven.

Noten

1. De gedachte dat de overheid zijn laatste grond vindt in de mens en niet in God.
2. Kuyper's architectonische kritiek, maar ook bijvoorbeeld bij Schaepman, Talma en Aalberse.
3. Fascisme en communisme kregen mede daardoor slechts beperkt vat op de Nederlandse bevolking.
4. Hier was het imago van de christelijke partijen vrij hard (Spoorwegstaking, 1903), reactie op de “Opstand” van Troelstra (1918), Mouterij op de 7 Provinciën (1935) bijvoorbeeld.
5. Hierdoor ontstond ook een bijzondere belangstelling voor het zoeken van een uitweg tussen het aambeeld van het kapitaal en de hamer van de arbeid in vormen van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.
6. De fameuze ethische politiek was geen confessionele *Alleingang*, maar uit deze kring zetten zich wel velen daarvoor in.
7. Zedelijkheidswetgeving, zondagsrust, ambtsgebed enz.
8. J.W. de Beus e.a., *De ideologische driehoek*, Amsterdam 1989. Hierin over de

- positie van de confessionele partijen: J.A.A. van Doorn, "De onvermijdelijke presentie van de confessionelen", p. 112 t/m 146.
9. Ook al is die band bijvoorbeeld in de RK wereld sinds het Tweede Vaticaanse Concilie sterk gelaïciseerd. Zie bijvoorbeeld *Publieke gerechtigheid*, Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 1990, par. 4.4.
 10. In de verwijzingen naar de Verklaring van Athene ligt overigens voor christendemocraten wel een wat duidelijker herkenningspunt. Het debat over een verwijzing naar christelijke waarden in art. 37 Europese Conventie toont echter aan dat deze voor velen buiten deze kring nog problematisch is.
 11. Zie voor een reeks boeiende beschouwingen over "nieuw patriotisme" het len-tenummer 2003 van *Christen Democratische Verkenningen* en met name ook de beschouwing van Thijs Jansen over de probleemstelling (p. 5 e.v.). Het gaat daarbij over veel meer dan de Grondwet en wel over een inhoudelijk-morele invulling van het staatsburgerschap die wellicht kan voorzien in het post-verzuilingstijdperk in de behoefte aan "eenheid en verscheidenheid".
 12. Bijvoorbeeld die binnen de kring van de gereformeerde gezindte die tot processen (Van Dijke), pesterijen (stemmen op zondag zoals voorgesteld door D66) of regelrecht onbegrip leiden. Denk ook in heel ander verband aan Baudrillard's voorspelling van de bloedige wraak van "het spiegelvolkje" dat zich teweer stelt tegen "De Nieuwe Democratische Ordening" als een dwingende Westerse consensusideologie.
 13. I. Breuer, *Taylor*, Rotterdam, 2002, blz. 12. De evenveel gelezen als toch ook wel wrange boeken van Houllébecq roepen dat huiveringwekkende beeld wellicht overtrokken, maar wel klemmend op.
 14. De vier scenario's van Wits: het CDA als conservatieve partij, als confessionele partij, als lifestyle-partij, als partij van de gemeenschap.
 15. Zie voor een discussie over het spookbeeld van een RDA: dr.J.D. Dengerink: 'Nieuwe koers: van CDA naar RDA?', in *Christen Democratische Verkenningen* 6/ 2000, p. 22 e.v. en de repliek van toenmalig partijvoorzitter Marnix van Rij: 'Centrum ziet religie als bindend element voor samenleving', in *CDV* 6/2000, p. 28 e.v.
 16. Vgl. A.H.M. Dölle: 'De geloofsbrief van het CDA', in *CDV* 1995, nr. 11, p. 512 t/m 521.
 17. Art. 6 Grondslag.
 18. Daarbij is van belang hier niet uit te gaan van de souvereiniteit van de stemmer, consument of gebruiker maar met name die aanspraken tot gelding te laten komen die voortkomen uit groepen en individuen die verantwoordelijkheid willen nemen vanuit hun overtuiging voor onderwijs, cultuur, welzijn enz. Helaas groeit de verleiding soms sterk om de centrale doctrines van soevereiniteit in eigen kring, subsidiariteit en gespreide verantwoordelijkheid op te laten gaan in de claim van de burger op optimale vrijheid voor zelfontplooiing en belangenbehartiging; hetgeen wat anders is.